

INTRODUCCIÓ

El mateix criteri que hom aplica en dissertar sobre ceràmica o arquitectura referides a l'Àndalus —ço és, contextualitzar-les— s'ha d'aplicar a la literatura andalusina: no es tracta d'una expressió artística sorgida del no-res, com un bolet; se l'ha d'encabir dins el tot a què pertany i tenir sempre presents els referents que l'expliquen.

Així, doncs, i abans d'entrar en matèria, s'ha de deixar clar que parlar de literatura andalusina implica parlar de literatura àrab clàssica, i també que parlar de literatura àrab clàssica enclou, al seu torn, fer esment d'una tradició en el conreu de l'art de la paraula que, transmesa al llarg de més de mil anys, ens ha llegat un impressionant nombre de testimonis escrits que han fet servir, com a mitjà d'expressió literària, la varietat funcional anomenada, precisament, «àrab clàssic». L'ús preferent d'aquesta «koiné», d'aquesta llengua comuna, tal com es codificà al Pròxim Orient a partir del segle VIII, fou cabdal per a cohesionar una producció generada en un àmbit geogràfic d'àmplies dimensions —des del nord de l'Índia fins a la península Ibèrica—, que aplegà una gran diversitat cultural i que coincidí en el temps, aproximadament, amb la nostra edat mitjana.

Marc històrico-literari

A l'hora de fixar els límits cronològics de les etapes de la literatura àrab, els historiadors han establert la convenció, generalment acceptada, que apareia l'evolució de la literatura àrab clàssica amb l'es-

devenir de la història de l'islam, tot aplicant a la literatura el mateix esquema divisori temporal que s'utilitza per a la història política.

L'Àràbia preislàmica, l'albada de l'islam i la seva primera gran expansió territorial, fins a la fi del califat omeia de Damasc (l'any 750), es consideren el bastiment del període formatiu i creador dels arquetipus bàsics que, durant el califat abbàssida de Bagdad (750-1258), assoliren la categoria de models clàssics de la literatura àrab mentre, en paral·lel, tenia lloc la fixació per escrit d'una tradició que, fins al segle VIII, s'havia transmès fonamentalment de manera oral.

Els primers dos-cents cinquanta anys de l'època abbàssida, en especial, han merescut la qualificació d'«edat d'or» de les lletres àrabs, ja que foren testimoni del naixement i de la consolidació de la prosa literària. Al segle IX, la poesia fou objecte d'una important renovació encapçalada per una generació de poetes denominats «modernistes», que maldaren per adaptar formes i continguts temàtics —sorgits en un entorn de caire beduí— a un context social molt diferent: urbà, cosmopolita i multicultural. Més endavant, al segle X, els poetes tornaren a reivindicar l'ús de l'estil i dels tòpics dels antics bards d'Àràbia, i, amb el temps, els uns i els altres acabaren formant part del cànon de poetes àrabs clàssics per excel·lència.

Posteriorment, malgrat tots els matisos i totes les excepcions que es puguin fer, historiadors i crítics al·ludeixen a l'esgotament d'aquests models per repetició, a l'encotillament del geni literari —incapaç de trobar formes d'expressió alternatives en ambients socials poc favorables a la innovació— i, en definitiva, a la progressiva i llarga decadència de les bones lletres en llengua àrab, sobretot des que la cultura d'origen es veié sotmesa al poder polític de l'imperi turc otomà (a principis del segle XVI). Sigui com sigui, hi ha un ampli consens sobre el fet que el paradigma literari clàssic

continuà vigent fins al segle XIX, quan, per causa de diversos factors —entre ells, i un dels més determinants, el nou marc de relacions de poder entre el món àrab i el món occidental modern afavorit per l'expansionisme colonial europeu—, a les regions àrabs de l'orient de la Mediterrània prengué embranzida un moviment cultural revisionista amb els postulats de la tradició que, almenys en el camp literari, acabà trencant amb totes les convencions i va donar pas a un nou paradigma: el de la «literatura àrab moderna».

Més enllà de criteris de classificació i de qualificació, però, cal dir que, tot al llarg dels més de mil anys que abasta la història de la literatura àrab clàssica, la poesia sempre fou l'eix al voltant del qual girà l'activitat literària, la forma d'expressió considerada més genuïna de l'esperit de la llengua i la cultura àrabs, la referència bàsica per a l'ensenyament i l'aprenentatge de les ciències de la paraula i, alhora, el reflex més autèntic de les societats que, de generació en generació, la transmeteren i la cultivaren. Només hi ha un tipus de discurs en llengua àrab que, en qualitats estètiques i des de l'òptica islàmica, pogué superar el refinament i el prestigi del llenguatge poètic; es tracta, és clar, del discurs alcorànic, però l'un i l'altre pertanyen a esferes molt diferents i no són mai equiparables, ja que no s'hi val a comparar el verb diví amb la paraula humana.

Com és sabut, a l'edat mitjana, concretament des del segle VIII, una gran part del territori de la península Ibèrica, i les illes adjacents, fou incorporada al món araboislàmic, i l'estat que s'hi constituí fou conegut amb el nom de l'Àndalus. El procés d'arabització i d'adopció de la llengua àrab clàssica com a vehicle d'expressió de l'alta cultura va ser relativament ràpid, i, ben aviat, l'assimilació dels models culturals orientals, sobretot a partir del segle IX, donà els seus fruits.